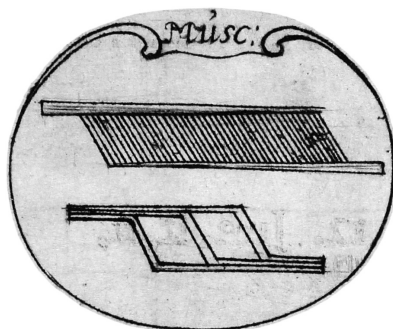

Digitalt særtryk af
FUND OG FORSKNING
I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS
SAMLINGER

Bind 51
2012

With summaries

KØBENHAVN 2012
UDGIVET AF DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget se s. 57.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek

Om titelvignetten se s. 167.

© Forfatterne og Det Kongelige Bibliotek

Redaktion: John T. Lauridsen

Redaktionsråd:
Ivan Boserup, Else Marie Kofod,
Erland Kolding Nielsen, Anne Ørbæk Jensen,
Stig T. Rasmussen, Marie Vest

Fund og Forskning er et peer-reviewed tidsskrift.

Papir: Scandia 2000 Smooth Ivory 115 gr.
Dette papir overholder de i ISO 9706:1994
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Grafisk tilrettelæggelse: Jakob Kyril Meile

Tryk og indbinding: SpecialTrykkeriet, Viborg

ISSN 0060-9896
ISBN 978-87-7023-093-3

DANSK I DANSKE SAMLINGER

Om Udenlandske Danica i det 20. århundrede

AF

GRETHE JACOBSEN

I en artikel fra 2005 om udviklingen i nationalbiblioteksbegrebet i anden halvdel af 1900-tallet giver vicedirektør Steen Bille Larsen et levende billede af, hvorledes dette begreb blev opfattet i en af Det Kongelige Biblioteks store afdelinger, Danske Afdeling, i 1970'erne og 1980'erne, og som det kom til udtryk bl.a. i afdelingens indkøbspolitik for Udenlandske Danica. Steen Bille Larsen, der selv har været medarbejder i afdelingen, har påpeget, at accessionskriterierne "tog udgangspunkt ikke i det nuværende Danmark, men i det dansk-norsk-slesvig-holstenske dobbeltmonarki", selvom dette var ophørt med freden i Kiel i 1814.¹

I 1993 tiltrådte forfatteren af disse linjer stillingen som leder af Danske Afdeling, og snart blev jeg konfronteret med begrebet Udenlandske Danica, da jeg blev bedt om at underskrive en udsendelse til alle fagreferenter om dette emne. Dette foranledigede nogle skriverier mellem fagreferenterne i historie, forskningsbibliotekarerne Harald Ilsøe og Ann Welling, og Danske Afdeling, men gav mig også lejlighed til at mødes personligt med dette festskrifts genstand. Det blev et frugtbart møde, og Harald Ilsøe blev en uvurderlig støtte, da jeg en sjælden gang fik mulighed for selv at drage på forskningstogt ind i bibliotekshistorien. Men hvad var egentlig baggrunden for denne accessionspolitik og hvordan udmøntede den sig konkret i anden halvdel af det 20. århundrede?

Pligtaflevering og nationalsamling

Det Kongelige Biblioteks nationale samling af tryk er hovedsagelig bygget op ved hjælp af pligtaflevering, der blev indført i Danmark i 1697.

¹ Steen Bille Larsen og Svend Larsen: Det hybride nationalbibliotek – nationalbiblioteksbegrebets udvikling. Erland Kolding Nielsen, Niels Christian Nielsen, Steen Bille Larsen (red.): *Kommunikation erstatter transport. Den digitale revolution i danske forskningsbiblioteker 1980-2005. Festskrift til Karl Krarup*, 2005, s. 411-35. Citat s. 423.

Formålet med pligtaflevering de første ni årtier var dog ikke at skabe en national samling, men at skaffe den enevældige konge gratis eksemplarer til udveksling af gaver med sine fyrstelige kolleger i udlandet. Dette blev ændret ved revisionen af pligtafleveringsloven i januar 1781, hvis formål udtrykkeligt var at opbygge en samling bestående af alle de trykte skrifter, inklusive kort, billeder og noder, der blev udgivet i hans majestæts riger og lande.² På dette tidspunkt udgjordes de af kongeriget Danmark, kongeriget Norge med bilandene Færøerne og Grønland, Hertugdømmerne (herunder grevskaberne Pinneberg og Rantzau samt byen Altona) foruden kolonierne i Afrika, Indien og Karibien, hvoraf Tranquebar og de Vestindiske Øer særligt fremhæves i loven. Samlingen skulle være en "saavidt mueligt, fuldstændig Samling, i det mindste for den følgende Tid, af alt hvad der henhører til Vores Rigers og Landes Litterature" og fremstå til rigernes "ziir" (pryd) og også være til "Videnskabernes og Konsternes Befordring".³

Loven blev vedtaget 21. januar 1781, men allerede i december fandtes ordlyden til loven i en indstilling, der blev tiltrådt af kongen, Christian VII, 18. december 1780. Denne indstilling har følgende tilføjelse, der ikke findes i loven:

"Endelig bifalde Vi og allernaadigst, at alle de Skriver, som findes at henhøre til Vore Staters Literatur skulle, naar Bibliotheket sættes i Orden, adskilles fra dets øvrige Klasser, og deraf formeres en Klasse for sig selv, der efterhaanden completeres med Indkiøb, saavidt Leiligheden det vil tillade, samt at iligemaade den Deel af den Svenske Literatur, som dermed staar i Forening, saasom hvad der angaar Sverriges Geographie, Historie og Sproget, ogsaa skal samles dermed".⁴

² Harald Ilsøe: Fra bytteobjekt til nationalobjekt. Pligtafleveringen 1697-1783. Henrik Horstbøll og John T. Lauridsen (red.): *Den trykte kulturarv. Pligtaflevering gennem 300 år*, 1998, s. 15-58.

³ Harald Ilsøe: Aktstykker og statistik. Horstbøll og Lauridsen 1998, s. 306 (Aktstykke nr. 10). Ordet "Ziir" optræder kun i den danske version af loven, der gjaldt i Danmark, Norge, Island og kolonierne, hvorimod den tyske version (ibid., Aktstykke nr. 11), rettet mod hertugdømmerne, grevskaberne og Altona, erklærer, at formålet er: "um zu einer so weit möglich vollständigen Sammlung von allem, was zur Litteratur der Königl. Reiche und Lande gehöret" (ibid., s. 308).

⁴ Kopi af indstillingen konsulteret på <www.kb.dk/GUIDResolver/template/single?src=online_master_arkiv/webbilleder/NB/samling/PLG/pligtlov%20web12.tif>. For en detaljeret undersøgelse af 1781-loven se Steen Bille Larsen: Oprettelsen af det nordiske bibliotek 1780. Ved 200-året for Det kongelige Biblioteks Danske Afdeling, *Fund og Forskning*, 25, 1981, s. 47-76.

Den nationale samling skulle altså rumme dels hvad der fremover ville indgå af pligtafleverede trykt, dels hvad der allerede fandtes i samlingerne af relevante skrifter. Samtidig åbner denne mulighed for at supplere det pligtafleverede med indkøb af mangler.⁵ Sætningen om Sverige kunne antyde, at relevante udenlandske værker kunne anskaffes, men hænger snarere sammen med den planlagte etablering af en nordisk samling i biblioteket,⁶ så det er først i 1788, at vi finder grundlaget for indkøb af Udenlandske Danica.

Instruksen af 1788 og redegørelsen af 1968

I 1788 tiltrådte D.G. Moldenhauer som leder af Det Store Kongelige Bibliotek og i en instruks for ham, udstedt 21. april 1788, hedder det i § 3:

Besonders soll er also Sorge tragen, unsere Bibliothek mit allen den einländischen und ausländischen wichtigen Werken und Schriften zu bereichern, welche sich auf die natürliche bürgerliche und politische Beschaffenheit und Verfassung unserer *sämmtlichen Dänischen Staaten und Besitzungen in Verschiedenen Welttheilen* auf ihre Rechte, Ansprüche und Aussichten auf andere Länder und auf ihre verschiedene Verbindungen mit ihnen beziehen, oder die Einsichten in alles dasjenige befördern und erweitern können, was die darinnen möglichen Künste, Gewerbe und Handelszweige zur bessere Aufnahme bringen kann, damit sie die in dieser Absicht im eigentlichen Verstande eine *Bibliothek des Staats* heissen könnte. Deswegen soll auch dem Ankaufe der zur Erreichung dieser Absicht noch fehlenden Werke, die Anschaffung anderer zu diesem Zwecke minder wichtigen Bücher, sowohl als derjenigen nachstehen welche sich einzig und allein, ohne einigen anderweitigen Nutzen durch blosse Pracht und Seltenheit emphelen könnten”.⁷

[I særdeleshed skal han altså drage omsorg for at berige vores bibliotek med alle indenlandske og udenlandske vigtige værker og skrifter, som omhandler samtlige danske stater og besiddelser i forskellige

⁵ I løbet af det nittende og tyvende århundrede er det lykkedes at anskaffe mangler af både indenlandske og udenlandske Danica både ved gaver og køb. Nogle prominente ældre udenlandske Danica omtales i Ingrid Bentzen (Ilsøe): Danmark i udlandets bogverden, *Danmarksposten*, nr. 1-2 (1973).

⁶ Bille Larsen, 1981.

⁷ E.C. Werlauf: *Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek i Kiøbenhavn*. 2. udg., 1844, s. 248-49.

verdensdele og deres naturlige borgerlige og politiske beskaffenhed og forfatning og deres rettigheder, krav og udsigter på andre lande, og på deres forbindelser med dem, eller som kunne befordre og udvide indsigten i alt det, som kan bringe de deri mulige kunster, erhverv og handelsgrene til bedre udfoldelse, således at man med denne hensigt kan kalde sig et Statsbibliotek i egentlig forstand. Derfor skal også anskaffelsen af andre bøger, der er mindre vigtige for dette formål, vige for anskaffelsen af de værker, der endnu mangler til dette formål, såvel som for dem, der ene og alene kan anbefales ved deres blotte pragt og sjældenhed uden at gøre nytte på anden vis.]

Ifølge denne instruks synes der at være to hovedformål med accession til en nationalsamling: det første er at sikre, at der i biblioteket findes en nyttig viden om rigets udvikling og dets forbindelser til omverden, det andet at biblioteket rummer en nationalsamling, der indeholder alle tryk, både væsentlige og mindre væsentlige, der omhandler alle rigets dele, altså indsamling ifølge formelle kriterier. Endelig viser kravet om at prioritere pragtværker over mindre væsentlige værker om alle riger og lande, at biblioteket stadig skal bidrage til at underbygge den enevældige monarks status.

En systematisk indsamling af skrifter om Danmark, udgivet i udlandet, kunne dog først realiseres, når der fandtes pålidelige fortegnelser over udgivelser i de forskellige lande i form af en nationalbibliografi. Man kan finde bogfortegnelser i enkelte lande, deriblandt Danmark, fra midten af 1800-tallet, men det er først efter Anden Verdenskrig, at nationalbibliografien systematiseres og bliver almindelig og tilgængelig i store dele af verden.⁸ Følgende vil derfor handle om, hvorledes Udenlandske Danica blev defineret af Danske Afdeling i anden halvdel af 1900-tallet og om omstruktureringen af Det Kongelige Biblioteks organisation i 2003, der også medførte en ny definition af Udenlandske Danica.⁹ Fokus er på opfattelsen i Danske Afdeling af, hvad der hørte til de nationale samlinger, og som derfor blev anskaffet, og følgelig kan findes i de nationale samlinger. Dette skabte en del debat internt i biblioteket, især mellem Danske Afdeling og Udenlandske Afdeling, der købte bøger efter kvalitetskriterier og som kunne hjemlånes, hvor nati-

⁸ Mona Madsen, Nationalbibliografi, formål og funktion – med en oversigt over dansk nationalbibliografi, rev. udg. 1997 <www.kb.dk/da/kb/service/nationalbibliografi/mm/index.html>

⁹ Undersøgelsen er baseret på arkivalier i Danske Afdelings interne arkiv, der i skrivende stund befinder sig i Pligtafleveringsafdelingen, Det Kongelige Bibliotek.

onalsamlingens bøger blev købt efter formelle kriterier og som principielt ikke kunne hjemlånes, men denne debat er ikke hovedemnet her.

I en udateret skrivelse, der er udarbejdet på Danske Afdelings vegne af forskningsbibliotekar Sven Jacobsen sandsynligvis i 1968,¹⁰ gøres rede for afdelingens anskaffelsespolitik, som den i det store og hele bestod frem til 1991 og som tilsyneladende også havde været gældende i årtierne før. Redegørelsen indledes med den første del af ovennævnte citat fra 1788 fra “Besonders soll er also ...” til “... *Bibliothek des Staats heissen könnte*”, dvs. at afsnittet om at mindre væsentlige værker skulle vige for pragtværker er udeladt. Derefter behandles udenlandske værker, der er omfattet af anskaffelsespolitikken efter tre hovedkategorier:

- I. Danica
- II. Ikke-Danica
- III. Scandinavica

Udenlandske Danica til 2003

Udenlandske Danica defineres som “alle udenlandske tryksager, som paa en eller anden maade har relation til Danmark eller danskere”, dvs. værker trykt på dansk, værker som er skrevet, illustreret, oversat, redigeret eller på anden måde bearbejdet af danskere, værker, hvis indhold oprindeligt blev publiceret i Danmark (inkl. mundtlige oplæg og foredrag på kongresser og møder holdt i Danmark), værker om Danmark og danskere samt værker, der er oversættelser og udgaver af indenlandske eller udenlandske Danica. Flere steder gøres rede for, hvad der omfattes af tryksager: bøger, tidsskrifter, særtryk, artikler, småtryk, og at både skøn- og faglitteratur er omfattet, og det understreges, at det er formelle kriterier, der gælder, ikke kvalitet, eksemplificeret ved at der anskaffes både gode og dårlige romaner om Struense. I et anhang til redegørelsen omtales 50-procentsreglen, dvs. at et værk skal omhandle en dansker, være skrevet af en dansker eller omhandle et dansk område i mere end 50 % af teksten. Det fremgår, at denne regel ikke skal bruges til at undlade at anskaffe noget, som det blev tilfældet

¹⁰ På en kopi i et ringbind vedrørende Danske Afdelings accessionspolitik, samlet i 1979 af forskningsbibliotekar Ingrid Ilsøe, er tallet “1968” i skarp parentes tilføjet med blyant. I det følgende citeres fra en kopi, oprindeligt deponeret i Småtryk, da den er uden rettelser og senere tilføjelser (Det Kongelige Bibliotek, Pligtafliveringsafdelingen, Danske Afdelings arkiv).

efter 1991, men til at kunne kræve, at bøger, anskaffet til Udenlandske samlinger, overføres til nationalsamlingen.

Dansk

Definitionen af dansk lyder som følger “Dansk vil sige rigsdansk og samtlige tidligere danske sprogrtrin og dialekter med undtagelse af den i Norge af de dannede klasser tidligere benyttede danske dialekt, som af praktiske grunde regnes for norsk.”

Danmark

defineres som “alle omraader, der er eller var under den danske krone paa den tid, værket stammer fra eller omhandler” med henvisning til 1788-instruksens ord “sämtlichen Dänischen Staaten und Besitzungen” samt omtale af indstillingen fra december 1780. En liste i redegørelsen opregner 21 områder i verden, fra Danmark “i snævraste forstand” til Nicobarerne. For nuværende ikke-danske området er også angivet årstallene for perioden, hvor de hører under den danske krone. For en middelalderhistoriker er det lidt pudsigt at se “Hansestaden Lübeck” optræde som hørende under Danmark i årene 1201-1225. Heldigvis for afdelingens bogbudget gennem tiderne har der også her gjort sig en 50-procentsregel gældende, således at et værk for mere end 50 procents vedkommende skulle handle om området i dansk tid – og det gør sig jo ikke gældende for Lübeck, hvor det med rette har været tiden efter 1225, der har været i fokus. Til denne udførlige liste, senere omtalt som ‘Leporello-listen’¹¹, knytter sig nogle noter og for de mere intrikate sider af Hertugdømmernes forhold til den danske krone og heraf følgende indflydelse på Danske Afdelings anskaffelsespolitik henvises til afsnittet om Slesvico-Holsatica under Ikke-Danica.

Danskere

defineres som “alle undersaatte i de nævnte omraader i den tid, disse var under den danske trone.” Dette beskrives nøjere efterfølgende, hvor det også illustreres med eksempler på undersatere, der ophørte med at være undersatere, da området skiftede nationalitet. Et eksempel er klassicisten og historikeren Theodor Mommsen, der ophørte med at være dansk i 1864, hvilket sikkert har glædet ham umådeligt. Han var ikke nogen ynder af den danske enevælde og den danske stat i det

¹¹ Udtrykket vistnok lanceret, i hvert fald ofte brugt, af bibliotekskonsulent Jakob Thomsen, der i årene 1990-2000 varetog indkøb af Udenlandske Danica.

hele taget. Det er således kun hans værker før 1864, der er Danica, hvorimod værker udgivet efter 1864 henhører under Udenlandske Afdeling, dog kan et værk fra denne tid betragtes som et Slesvico-Holsaticum. Så helt slipper Mommsen dog ikke ud af den danske nationalsamling. Haldor Laxness' værker regnes ligeledes for Danica, hvis værket er udgivet før 1944.

Det var ikke let at miste sin borgerret i Danske Afdeling: "Den der én gang har været statsborger i de danske kronlande vil med undtagelse af det ovennævnte tilfælde at han mister statsborgerskabet ved sit lands adskillelse fra den danske krone, aldrig ophøre at være dansk i Danske Afdelings forstand ... lige fra dronning Alexandra [af Storbritannien (1844-1925)] til Bent Hansen ... Til gengæld kan udlændinge nemt blive danskere i Danske Afdelings forstand. Har en udlænding opnået statsborgerskab i de danske kronlande, behandles han helt igennem som født dansk statsborger; hans produktion og personalhistorie før han har erhvervet statsborgerskab regnes for danske, og selvom han evt. senere opgiver statsborgerskabet vil Danske Afdeling stadig regne ham for dansker." Eksempler på dette er adskillige kvindelige forfattere, der i en kortere eller længere periode har været gift med danskere (Elisabeth Castonier, Annemarie Selinko, Maria Giacobbe, Sally Salminen) også selvom nogle af dem, som f.eks. Castonier, aldrig bosatte sig i Danmark endside skrev på dansk. "Bosætter en udlændig sig i de danske kronlande uden at opnaa statsborgerskab, vil hans produktion og personalhistorie være at betragte som dansk fra ankomsten til dansk område og til han forlader samme ved bortrejse eller død."

Ikke-Danica til 1991

Ikke-Danica, internt også kaldet DANica med henvisning til forkortelsen for Danske Afdeling, omfatter Norvegica, Islandica og Slesvico-Holsatica. Ifølge redegørelsen var det slet ikke Danske Afdelings ønske at indlemme værker om tidligere danske områder, når værket omhandlede perioder før og efter, de var del af riget, da dette var i modstrid med reskriptet af 1780 og instruksen af 1788 og derfor "er ganske uden interesse for nationalbiblioteket." Når sådanne værker alligevel blev søgt anskaffet, skyldes det, at Udenlandske Afdelings klassifikationssystem ikke havde plads til disse områder, hvorfor bøger herom måtte indgå i nationalsamlingen. Til gengæld skulle der så kun anskaffes efter indholdskriterier, dvs. efter kvalitetsskøn og i hovedsagen kun

inden for de fag, der svarer til UAs fagområder. I en bearbejdelse fra 1979 af redegørelsen fra 1968 omtales ingen grunde til, at Ikke-Danica anskaffes, blot at de anskaffedes selektivt efter kvalitet og kun inden for UAs fag: teologi, humaniora og samfundsfag.¹²

Norvegica til 1991

Norvegica defineres på same måde som Danica, dvs. værker, der er omfattet af den norske pligtaflevering (indenlandske Danica) og værker om Norge (efter 1814) udgivet i udlandet. Der er dog en markant undtagelse: norske forfattere fra 1800-tallet, som Henrik Ibsen og Bjørnstjerne Bjørnson, der regnes for danskere, da deres værker for første gang udkom på danske forlag.

Islandica til 1991

For disse værker gjaldt samme regler som for Norvegica.

Slesvico-Holsatica til 1991

For Hertugdømmerne var sagen noget mere kompliceret, idet der, i modsætning til Norge og Island, var plads til værker, udgivet i Schleswig-Holstein (hermed menes hertugdømmerne efter 1864), i Udenlandske Afdelings katalog, dog således at litteratur om hertugdømmerne og deres indbyggere både før og efter 1864 skulle indlemmes i nationalsamlingen. Eksemplet er en bog om Luther af en teolog fra Kiel. Den skal på grund af emnet placeres i de udenlandske samlinger, hvorimod en bog om forfatteren, altså teologen fra Kiel, placeres i nationalsamlingen "uanset om bogen maaske er trykt i Berlin, udgivet i München og forfattet af en hamburger." Grunden til dette angives: schleswig-holsteinisch personalhistorie kan ikke rummes i Udenlandske Afdelings systematik.

Definition af det område, der kunne siges at henhøre til Schleswig-Holstein, gøres der en del ud af, da området havde skiftende grænser mellem 1864 og 1947, hvor det nuværende forbundsland blev etable-

¹² Ringbind samlet af Ingrid Bentzen (Ilsøe) i slutningen af 1970erne med henblik på en samlet fremstilling af accessionspolitikken for nationalsamlingen, både for indenlandske Danica (samlet ved pligtaflevering), Udenlandske Danica og Ikke-Danica. Det Kongelige Bibliotek. Pligtafleveringsafdelingen. Danske Afdelings arkiv.

ret, herunder med Lübeck inden for grænserne. Det betød, at værker om Lübeck fra 1225-1947 skulle stå i de udenlandske samlinger, hvori- mod værker om Lübeck 1201-1225 og efter 1946 skulle indlemmes i nationalsamlingen. Intet under, at lånere, der var mindre fortrolige med bibliotekets accessionspolitik kunne føle sig en kende forvirrede over at finde bøger om samme emne i to forskellige kataloger og samlinger.

En lignende "fælde" udgjordes af Rügen, der hørte under den danske krone fra 1168-1326, men som i kirkeligt henseende vedblev at høre til Roskilde stift indtil 1658, hvor Rügens åndelige og verdslige sager kom under den svenske krone. Dette omtales dog ikke i redegørelsen af 1968, men i en senere bearbejdning fra 1979.¹³

En speciel udfordring var digtere, der var født i Hertugdømmerne, men som tillige var tyske klassikere, heriblandt Theodor Storm (1817-88) og Friedrich Hebbel (1813-63), hvis værker også var anskaffet til de udenlandske samlinger, men i udvalg, hvor Danske Afdeling ønskede at anskaffe alt om vedkommende digtere. Samme problematik gjaldt schleswig-holsteinische hjemstavnsdigtere og dialektforfattere, der alle ifølge et notat af 25. september 1961 udfærdiget af Danske Afdeling burde anskaffes til og indlemmes i nationalsamlingen. Grundlæggende var problemet, at Danske Afdeling anskaffede alt ifølge formelle kriterier og Udenlandske Afdeling efter kvalitetskriterier, så det kunne ende med, at lødige forfattere og værker kunne findes i de udenlandske samlinger og de mindre lødige i nationalsamlingen for slet ikke at tale om det uhensigtsmæssige for lånerne, der måtte slå op i to kataloger. Dette var i 1961 genstand for en del diskussion mellem Danske og Udenlandske Afdeling, og problemet blev ikke løst principielt. Derimod blev de konkrete problemer vedrørende, hvem der anskaffede hvad af de omtalte forfattere, løst via en forhandling med udgangspunkt i, at alle forfattere, der var født i helstaten, dvs. før årsskiftet 1863/64 fremover skulle regnes for danske, dvs. anskaffes til nationalsamlingen af Danske Afdeling, dog undtaget værker af og om Storm og Hebbel. Disse værker blev indlemmet i de udenlandske samlinger, mod at Udenlandske Afdeling lovede at behandle dem som "udlandsdanskere" og købe rub og stub af dem og om dem. Denne regel blev omstødt efter et møde i 1968, hvor det blev besluttet, at

¹³ Ringbind samlet af Ingrid Bentzen.

Storm og Hebbel fremover skulle i nationalsamlingen.¹⁴ Dermed blev Theodor Storm – ligesom Mommsen – regnet for dansk, skønt han i samme grad var arg modstander af Helstaten og det danske monarki.

Scandinavica til 1991

I afsnittet om Scandinavica omtales 50-procentsreglen for anskaffelse af Udenlandske Danica og Ikke-Danica. Reglerne for anskaffelse svarer til reglerne for Norvegica, dog var det blevet vedtaget, at Island og Norge skulle have status som danske fra oldtiden, hvorfor den norrøne litteratur måtte regnes som dansk. Det samme gjaldt runer og vikinger med mindre det specifikt fremgik, at et værk omhandlede svenske runer og svenske vikinger.

Accessionspolitikken indtil 1991

Det overordnede indtryk af politikken er, at den var meget inklusiv. Det var nemt at blive omfattet af begrebet 'danskere', men svært ikke at blive det – især hvis man var fra Hertugdømmerne. Samtidig er det afgrænsningen til Udenlandske Afdeling, der synes at veje tungest i politikken, trods de mange pæne ord om nationalbibliotek og nationalsamling, hvilket igen medfører en beklagelse over, at Udenlandske Afdeling ikke tager tilbørligt hensyn til tabte lande. Det anerkendes, at Udenlandske Afdeling køber efter kvalitetskrav og særligt med henblik på Københavns Universitets behov inden for områderne humaniora, teologi, jura og samfundsvidenskaberne, hvor Danske Afdeling anskaffer efter formkrav, men dette medfører i nogle tilfælde, at det kun var bøger af lav kvalitet, der lander i nationalsamlingen.

Det mest slående er imidlertid den logiske brist i politikken, nemlig reglerne for Ikke-Danica. Som det anføres i redegørelsen af 1968, har disse formelt og principielt ingen interesse for nationalsamlingen, da de netop ikke er Danica. Konsekvensen burde have været, at disse ikke blev anskaffet og problemet med systematikken overladt til Udenlandske Afdeling. Men dette skete ikke. I stedet anskaffede Danske Afdeling disse bøger efter samme princip som et forskningsbibliotek fulgte, dvs. efter emne, kvalitet og behov, men benyttelsen af disse værker blev bestemt af reglerne for nationalsamlingen, dvs. principielt ingen

¹⁴ Ifølge påskrift ved Ingrid Bentzen på kopi af referatet af mødet i 1961. Ringbind samlet af Ingrid Bentzen.

hjemlån. Dog kunne en låner undtagelsesvis og efter ansøgning låne en Ikke-Danica bog hjem.¹⁵ At indsamlingen af ikke-Danica i 1968 begrundedes i huller i Udenlandske Afdelings systematik kan undre, da den gamle katalog med tilhørende systematik blev lukket i 1950, og en ny systematik udviklet, hvor der var plads til tidligere danske områder. Der var altså muligheder for at løse de problemer, som anskaffelsen af Ikke-Danica medførte, både for lånerne og for bibliotekets internt, men der synes ikke at have været interesse fra bibliotekets daværende ledelse for at gøre dette.

Behandlingen af Ikke-Danica bekræfter udsagnet om, at tankegangen før 1991 vedrørende nationalsamlingens omfang befandt sig trygt inden for dobbeltmonarkiets mentale ramme. Det anerkendes, at der er sket et og andet i 1814 og 1864, men det accepteres ikke. Hvad angår Scandinavica, er det endnu ældre begivenheder, der tæller, såsom Kalmarunionen (1397-1520) og Knud den Stores rige (1018-1035), der projiceres bagud, så alle vikinger, samtlige runeindskrifter og al norrøn litteratur anses for tilhørende nationalsamlingen, med mindre de kan klart defineres som svenske.

Det var altså hensigten at anskaffe alle værker, der faldt inden for ovenstående kriterier uanset indhold eller lødighed. I praksis var dette ikke muligt, ikke mindst af økonomiske grunde. I 1961 blev det i et internt notat anført, at man har måttet indskrænke anskaffelsen af udenlandske Danica til de fag, som KB var hovedbibliotek for og så overlade anskaffelse af udenlandske Danica inden for natur- og lægevidenskaberne samt praktiske og tekniske fag til de biblioteker, der havde ansvaret for disse fag. Da de var videnskabelige biblioteker og ikke nationalbiblioteker, var de naturligvis ikke tilbøjelige til at anskaffe populære og mindre lødige videnskabelige værker alene af hensyn til nationalbibliotekets ønsker, hvorfor Danske Afdeling søgte en forhøjelse af afdelingens indkøbsbudget.¹⁶ En yderligere begrænsning var den rent praktiske, at det var umuligt at dække udgivelser fra hele verden, dels på grund af manglende sproglig ekspertise, dels på grund af utilstrækkelige nationalbibliografier. Det betød i praksis, at det i alt-

¹⁵ Studerende på Københavns Universitet kunne låne relevante fagbøger fra nationalsamlingen med hjem. Udelukket fra hjemlån uden undtagelser var bøger om naturvidenskab og praktiske fag samt skønlitteratur, benævnt 'morskabslæsning'. (E-mail fra Christian Kaatmann 18. juni 2012).

¹⁶ Notat af 17.04.1961. Læg "Accessionsprincipper (Generelt)". Det Kongelige Bibliotek. Pligtafleveringsafdelingen. Danske Afdelings arkiv.

overvejende grad var værker udgivet i Vesteuropa, USA og Canada, der blev anskaffet efter systematisk gennemgang af nationalbibliografier ved Danske Afdelings medarbejdere. Disse indkøb blev suppleret med udvekslingsaftaler med udvalgte østeuropæiske nationalbiblioteker, med forslag fra fagreferenterne og med gaver fra oversættere og andre med interesse for Danmark og dansk litteratur.¹⁷

Ikke-Danica 1991-2003

I 1991 blev det af bibliotekets ledelse besluttet at overføre ansvaret for anskaffelse af ikke-Danica, dvs. Norvegica, Islandica og Slevico-Holsatica til Udenlandske Samlinger, bl.a. som led i indførelsen af EDB i bibliotekets administration, herunder bogindkøb.¹⁸ "Scandinavica" skulle fortsat anskaffes til nationalsamlingen, men blev begrænset til værker om Norden og Skandinavien som helhed og om vikinger som helhed, hvorimod værker om specielt norske, svenske og islandske vikinger samt norske, svenske og nordtyske runer skulle anskaffes til Udenlandske Samlinger. Det blev ligeledes givet mulighed for at anskaffe en bog både til nationalsamlingen og Universitetsbibliotekssamlingerne, som de udenlandske samlinger nu hed, begrundet i at de to afdelingers forskelligartet accessionspolitikker ikke skulle stå i vejen for hinanden.¹⁹

Hermed var Kielerfreden (af 1814) anerkendt også i accessionspolitikken for nationalsamlingen, vejen åben for et pragmatisk samliv mellem de to store afdelinger, den for nationalsamlingen ulogiske indsamling af Ikke-Danica ophørt, og Danske Afdeling kunne koncentrere sig om at opbygge en nationalsamling baseret på regulære Udenlandske Danica. Dog blev dette også noget reduceret. Således anførte Danske Afdelings leder i en skrivelse til afdelingens medarbejdere om den kommende ordning, at værker af Ibsen, Bjørnson etc. fremover ikke skulle anskaffes og tilføjede at "... selv om deres bøger faktisk udkom for første gang i København, og alle senere ikke i Danmark udgavne udgaver og oversættelser derfor faktisk er udenlandske Danica," så

¹⁷ Anhang til Redegørelsen af 1968 (Det Kongelige Bibliotek. Pligtafleveringsafdelingen. Danske Afdelings arkiv).

¹⁸ Bille Larsen 2005, s. 423.

¹⁹ Ledelsesnotat nr. 20: Overførsel af anskaffelsesansvaret af ikke-Danica i Danske Afdeling til Udenlandske Samlinger. 29. maj 1991. Det Kongelige Bibliotek. KBs arkiv. J.nr. 90-0316-1.

blev disse forfattere opfattet som norske "... hvorfor jeg altså har valgt at lade fornuften styre logikken i denne sammenhæng".²⁰

I 1993 blev der, som nævnt i indledningen, udarbejdet en oversigt til fagreferenterne over Udenlandske Danica, der stadig skulle anskaffes af Danske Afdeling til nationalsamlingen, gerne med hjælp fra samme fagreferenter, samt en oversigt over de riger, lande og kolonier, der skulle henregnes til det danske rige. I denne lå der en lille stramning af, hvad der skulle anskaffes, især hvad angik 50-procentsreglen, der foreslås håndhævet konsekvent.²¹

Samtidig satte udviklingen inden for biblioteksverdenen spørgsmålstegn ved det nyttige i denne omfattende definition af Udenlandske Danica og politikken med at anskaffe alt, der blev omfattet af denne definition. Mange lande havde efter Anden Verdenskrig fået indført pligtaflevering, så eksemplarer af udenlandske Danica blev opbevaret i udgiverlandets nationalbibliotek, ofte i flere eksemplarer, især i de nordiske og vesteuropæiske lande, hvorfra hovedparten af Udenlandske Danica blev indkøbt. Samtidig var det blevet meget lettere at finde og indlåne bøger fra andre biblioteker. Endelig var der ved at ske en ændring med indførelsen af EDB på Det Kongelige Bibliotek. Bibliotekets katalog var i 1988 blevet digitalt, så lånerne med et opslag kunne finde bøger anskaffet både af Danske og af Udenlandske Afdeling og samtidig var biblioteket i fuld gang med at retrokonvertere de gamle kataloger. Dermed faldt også behovet for henvisningssedler bort og ikke mindst vejledningen til lånere, der ikke tænkte på, at f.eks. norske bøger fra tiden efter 1814 skulle findes i Danske Afdelings kataloger.

Hvad angik *Norvegica*, blev det i løbet af 1990'erne i praksis besluttet, at *Norvegica*, der blev bestilt på grund af emne, men som ikke kunne hjemlånes på grund af reglerne for benyttelse af nationalsamlingen, blev overført til Universitetsbibliotekssamlingerne. Da en systematisk overførsel af alle *Norvegica* ville kræve en uforholdsmæssig stor andel af bibliotekets ressourcer uden at dette forbrug stod mål med resultaterne, blev det ligeledes pragmatisk besluttet, at overførsler skulle ske, når der var behov, dvs. når en låner efterspurgte en bog, og den blev gjort klar til udlån.

²⁰ Notat af 27.03.1990 af DAs afdelingsleder. Læg "Accessionsprincipper (Generelt)". Det Kongelige Bibliotek. Pligtafleveringsafdelingen. Danske Afdelings arkiv.

²¹ Diverse håndskrevne sedler af Jakob Thomsen. Læg "Accessionsprincipper (Generelt)". Det Kongelige Bibliotek. Pligtafleveringsafdelingen. Danske Afdelings arkiv.

Ny anskaffelsespolitik for Udenlandske Danica 2003

I 2003 blev en ny organisation indført, og hermed blev Danske såvel som Udenlandske Afdeling nedlagt. Samtidig blev biblioteket ramt af en stor nedskæring, der bl.a. indebar afskedigelser og dermed også en reduktion i eller ligefrem bortfald af nogle af bibliotekets mange opgaver. Danske Afdelings centrale opgave, pligtaflevering, der fra 1998 omfattede alle udgivne værker uanset medium, inklusive netbårne, og som fra 2005 også ville omfatte indsamling af den danske del af internettet, blev videreført af Pligtafleveringsafdelingen. Opgaven for anskaffelse af Udenlandske Danica blev videreført, dog med stærkt reducerede ressourcer, af en ny afdeling, Dokumentations- og Digitaliseringsafdelingen, der udarbejdede en ny anskaffelsespolitik, som blev godkendt af Direktionen i maj 2003.

Fremover skulle *Danmark* udelukkende forstås som rigsfællesskabet Danmark og *danskere* som borgere i dette område. Den afgørende forskel var imidlertid, at man forlod de formelle kriterier som altafgørende og i stedet indsamlede først og fremmest efter indhold, defineret som værker der var "af væsentlig betydning for Danmark, set ud fra en historisk, kulturel og samfundsmæssig synsvinkel".²² Dette gjaldt også oversatte værker af danske forfattere trykt i udlandet, således at der fremover kun skulle anskaffes værker, der havde betydning for Danmark som kulturnation og for den forskning, der drejer sig om danske forhold, dvs. oversat dansk skønlitteratur samt oversatte bøger, omhandlende Danmarks historiske, kulturelle og samfundsmæssige forhold, foruden udenlandsk faglitteratur, der omhandlede samme emner. Derimod blev udenlandske skønlitteratur om Danmark og danskere droppet. Endelig drog man konsekvensen af den hidtidige praksis for, hvilket sprog, man anskaffede bøger på, idet det blev fastslået, at der fremover kun skulle anskaffes værker på vesterlandske sprog.

Denne anskaffelsespolitik er den nugældende (dvs. i 2012) dog med den praktiske ændring, at Pligtafleveringsafdelingen i 2006, efter endnu en omorganisering af biblioteket i forbindelse med fusioner med andre forskningsbiblioteker, overtog ansvaret for anskaffelse af Udenlandske Danica efter de nye kriterier.

²² Notat af 27.05.2003 om Udenlandske Danica. Det Kongelige Bibliotek. Pligtafleveringsafdelingen. Intern database over gældende regler og vejledninger.

SUMMARY

GRETHE JACOBSEN: *Danish in Danish Collections*

In the National Collection of printed works in the National Library of Denmark and Copenhagen University Library, primarily collected through Legal Deposit, one finds also works published abroad, dealing with Denmark and Danes, the so-called *Danica extranea*. These have been collected since 1788 when instructions, written to the new director of the library, ordered him to purchase works dealing with all the Danish states and colonies and their subjects. At that time the Danish king ruled over Denmark, Norway, the Duchies (Schleswig-Holstein) as well as colonies in India, Africa and the Caribbean. This kingdom was reduced 26 years later following the Treaty of Kiel in 1814 when Norway was ceded to Sweden. In 1864, the Duchies became part of the emerging German Empire.

According to the instructions of 1788, this should also have influenced the acquisition of *Danica extranea*. However, this was not the case. The staff of the Danish Department (established in 1780) of the library retained until 1991 the image of Denmark as it had been before 1814 when it came to defining what should be purchased for the national collection. The article describes how this was formulated and carried out in practice during the second half of the twentieth century. The Department operated with three categories of *Danica extranea*: *extranea* proper, non-*extranea* (works on areas and people who had at one point in time belonged to Denmark or had been Danish subjects), and *Scandinavica* (works on Scandinavian countries and people, unless dealing exclusively with Sweden). This was confusing for people using the library, for example they had to look for Norwegian books published after 1814 in the Danish catalogue and not in the foreign, catalogue, and it created internal conflicts in the library when books purchased for general circulation were withheld in the national collection because of their subject matter and then could only be used in the Reading Room. The issue was resolved in 1991 when acquisitions of non-*extranea* and *Scandinavica* became the task of the University Department and purchases of duplicate copies was made possible in case of any conflict. The introduction of an online catalogue in 1998, into which all separate card catalogues were merged made it easier for users to find a book.

